

INSCRIȚIA MARTIRILOR DE LA AXIOPOLIS: NOI OBSERVAȚII

I. BARNEA

În vara anului 1947, plecând din București pentru săpături arheologice la Tropaeum Traiani (Adamclisi, jud. Constanța), m-am abătut și pe la punctul Hinog, de pe teritoriul orașului Cernavodă (jud. Constanța), unde se află ruinele cetății romane Axiopolis și unde fusesem informat că în ultimul timp se făcuseră unele lucrări care au adus la lumină diferite obiecte antice. Dintre acestea mi-a atras atenția o placă de calcar gălbui, cu dimensiunile de 0,33 x 0,36 x 0,09 m, pe a cărei față este săpată în cinci rânduri o scurtă inscripție în limba greacă, cu literele înalte de 0,025 – 0,05 m, mărginită de un simplu chenar în relief. Piatra fusese găsită spre capătul de nord al platoului în pantă, pe care se afla cetatea, în afara acesteia, printre ruinele bazilicii de cimitir din acest loc. Din păcate, cu prilejul lucrărilor amintite, atât resturile bazilicii de cimitir, cu capela anexă pe latura de sud, cât și ale cetății, pe porțiunea de la poarta de nord a acesteia, descoperite în urma săpăturilor arheologice ale inginerului Polonic, delegatul lui Gr. Tocilescu, la sfârșitul secolului trecut, au fost distruse aproape în întregime¹.

Placa cu inscripție adusă de noi la București și depusă la Muzeul Național de Antichități (L.1282), de unde a trecut la Muzeul de istorie a României (inv. nr. 18881), unde se află în prezent, a fost publicată mai întâi de semnatarul acestor rânduri² și după aceea și de alții³. Pe baza caracterelor epigrafice și mai ales a lipsei semnului crucii (fig. 1), inscripția a fost datată la sfârșitul sec. III – începutul sec. IV, când pericolul persecuției împotriva creștinilor nu trecuse pe deplin și acest simbol creștin încă nu se răspândise pe monumente, piesa fiind socotită nu numai unul din cele mai importante, dar și cele mai vechi monumente creștine din Dobrogea.

Textul inscripției se păstrează întreg și a fost citit de noi astfel:

Κυρίλλω, Κυνδαία, Τασεῖω παρατίθεται εὐφρασιν = "(Martirilor) Chiril, Chindeas și

1 A se vedea pentru planul așezării și al bazilicii de cimitir, cu capela anexă: Gr. G. Tocilescu, *Fouilles d'Axiopolis*, în *Revista pentru istorie, arheologie și filologie*, an V, vol. IX, București, 1903, p. 274; R. Netzhammer, *Die christlichen Altertümer der Dobroudjscha*, București, 1918, fig. 35, 36, 38 și I. Barnea, *Nouvelles considérations sur les basiliques chrétiennes de Dobroudja*, în *Dacia*, 11-12 (1945-1947), București, 1948, p. 222-223; idem, *Les monuments paléochrétiens de Roumanie*, Citta del Vaticano, Roma, 1977, p. 158-160, fig. 53, 5.

2 I. Barnea, *O inscripție creștină de la Axiopolis*, în *Studii Teologice*, 6, 1954, 3-4, p. 219-228; idem, în *Dacia*, N.S., 1, 1957, p. 280, fig. 6; idem, *Les monuments paléochrétiens...*, p. 101-104, nr. 71; idem, *Arta creștină în România*, I, București, 1979, pl. 4/1.

3 Em Popescu, *Inscripțiile grecești și latine din secolele IV-XIII, descoperite în România*, București, 1976, nr. 194, cu bibliografia.

Fig. 1. Inscriptia martirilor de la Axiopolis.

Fig. 2. Mozaic de la Constantinopol
(Muzeul de Antichități din Istanbul). Sec. V d. Hr.

Tasius le aduc laudă"⁴.

Cele trei nume proprii au fost identificate cu trei dintre martirii menționați de Martirologii la Axiopolis. În ceea ce privește provincia Scythia Minor, este primul caz când numele unor martiri creștini, cunoscuți din izvoarele literare, erau verificate printr-o inscripție găsită în acel loc. După aceea, cu circa un sfert de secol mai târziu, în toamna anului 1971, a fost descoperită bazilica cu **martyrium** de la **Niculitel**, jud. Tulcea, pe teritoriul fostului **municipium Noviodunum**, unde sunt înscrise numele celor patru martiri locali: **Zotikos**, **Attalos**, **Kamasis** și **Philippos**⁵.

Lectura și interpretarea dată de noi textului inscripției de la **Axiopolis** a fost admisă de specialiști, cu excepția ultimului cuvânt (εὐφράσιν), în care cunoscutul bizantinist francez Vitalien Laurent a văzut mai curând numele propriu Εὐφράσιος, scris pe piatră fără litera ο (Εὐφράσιν), ca o greșală a lapidului sau ca o formă populară a marelui grecesc Εὐφράσιον, în loc de Εὐφράσιον⁶.

Lectura lui V. Laurent s-a impus ca justă și noi înșine am adaptat-o ca atare, preferând ipoteza că este forma populară sincopată a numelui Εὐφράσιος, interpretare ce ni se părea confirmată și de un mozaic din sec. V d.Hr., descoperit la Constantinopol, în care se citește cuvântul ΕΥΦΡΑΣΙΣ. Presupunem că **Euphrasi(o)s** din inscripția de la Axiopolis n-ar indica un al IV-lea martir, necunoscut de altfel la Axiopolis, ci pe un creștin, probabil un personaj important, înmormântat alături de cei trei martiri, potrivit obiceiului funerar paleocreștin de înmormântare **ad martyres (ad sanctos)**.

Chiril, primul amintit de inscripție, este cel mai important martir de la Axiopolis. Numele lui îl purta "fortăreața Sf. Chiril", menționată de Procopius (**De aed.** IV, 7) printre cetățile de la Dunărea de Jos, restaurate de împăratul Iustinian și despre care mai înainte s-a presupus că s-ar fi aflat la Rasova, jud. Constanța, iar în ultimul timp, la **Tropaeum Traiani**, unde ar fi fost transferate moaștele sfântului⁸. De adăugat că în anii 1971-1973, reluând săpăturile arheologice la bazilica "simplă" (A) de la Tropaeum Traiani, descoperită de Tocilescu înainte de anul 1900, am constatat că sub altarul acesteia se afla o mare criptă, în interiorul căreia zăceau împrăștiute resturile a cinci schelete omenesti, presupuse ca aparținând unor martiri, deoarece unele dintre ele prezintă urme de moarte prin violență⁹. Cripta a fost profanată și jefuită în antichitate, cel mai probabil în timpul invaziei pustiitoare din anul 586 a avarilor, când cetatea Tropaeum Traiani și alte mari centre urbane din aceeași regine a Imperiului roman de Răsărit (**Dorostolon**, **Zaldapa**, **Marcianopolis**) au fost transformate în mormane de ruine și cenușă. Amintim, în legătură cu cele de mai înainte, că în Martirologii sau în alte izvoare literare, cetatea Tropaeum Traiani nu figurează cu nici un martir, ceea ce confirmă ipoteza că presupusele relicve sfinte din cripta bazilicii "simple" (A) au fost aduse din altă parte.

Chindeas, numele celui de al doilea martir din inscripția de la Axiopolis, a fost pus în legătură cu numele românesc **Cândeia**¹⁰ ipoteză versomilă, deși la un moment

4 I. Barnea, **O inscripție...**, op.cit., p. 219.

5 V.H. Baumann, în **Pontica**, 5, 1972, p. 547-564; idem, în **Bulet. Mon. Istorice**, 41, 2, 1972, p. 17-26; idem, în **Dacia**, NS, 16, 1972, p. 189-202 și Em. Popescu, op. cit., nr. 267, cu bibliografia.

6 V. Laurent, în **Byzantinische Zeitschrift**, 48, 1955, p.220.

7 I. Barnea, în **Dacia**, N.S., 1, 1957, p.280.

8 A. Aricescu, în **Dacia**, N.S., 14, 1970, p. 302-306.

9 I. Barnea, în **Pontica**, 11, 1978, p. 180-187; N. Mirițoiu, D. Nicolăescu Plopșor, **ibid.**, p. 189-209; **Analiza antropologică a osemintelor descoperite în cripta bazilicii "simple" (A) de la Tropaeum Traiani.**

10 P. S. Năsturel, în **Ortodoxia**, 6, 1954, p.585-587.

dat noi ne-am îndoit de adevărul ei¹¹.

Taseisos (Τάσειος), forma greacă a numelui **Dasius**, după unii illir, după alții traco-dac¹², al treilea martir menționat de inscripția de la Axiopolis, a stârnit mai multe discuții în legătură cu localitatea în care acesta a fost martirizat. Faptul că **Martirologiile** îl menționează de trei ori pe an (5 august, 4 și 18 octombrie) la **Axiopolis**, iar o singură dată (20 noiembrie) la **Durostorum**, dusesse la concluzia că sfântul a suferit moarte de martir la Axiopolis. În sprijinul acestei ipoteze venea și inscripția noastră de la Hinog-Cernavoda. Totuși, inscripția de la sarcofagul ajuns în catedrala de la Ancona (Italia) arată clar: "Sfântul martir Dasius, adus de la Durostolon". La noi, fostul profesor de la Facultatea de Teologie din București, Teodor M. Popescu, autorul primei traduceri în limba română a textului integral al actului martiric al sfântului Dasius (de la Durostorum), este adeptul părerii că Dasius a murit martir la Durostorum sau poate la Axiopolis¹³.

În ultimul timp, profesoara Renate Pillinger de la Universitatea din Viena, pornind de la constatarea că în toate izvoarele literare Dasius de la Durostorum este pomenit singur, pe când Dasius de la Axiopolis apare împreună cu alți martiri, ca și în inscripția de la Hing-Cernavodă, ajunge la concluzia că este vorba despre **doi martiri diferiți, cu același nume**, nu despre unul singur, cum greșit s-a crezut până acum¹⁴. În favoarea aceleiași ipoteze credem că se poate aduce și constatarea că Dasius de la Axiopolis este pomenit de **Martyrologium Hieronymianum** în alte zile decât Dasius de la Durostorum, precum și faptul că în inscripția găsită la Hinog-Cernavodă el este numit Τάσειος, nu Δάσιος. Oricum, studiul profesoarei vieneze a pus capăt îndelungatei discuții cu privire la cei doi Dasius.

O ultimă și importantă observație în legătură cu inscripția martirilor de la Axiopolis a fost făcută recent de către dl. P.S. Năsturel, luând ca bază cuvântul ΕΥΦΡΑΣΙΣ din mozaicul constantinopolitan, amintit de noi mai înainte, mozaic păstrat în Muzeul de Antichități din Istanbul (fig. 2). D-sa observă că inscripția nu este izolată, ci însoțește reprezentarea unei persoane mergând în grabă spre dreapta, "ținând într-o mână doi cocoși și ducând în spinare un coș cu zarzavaturi sau cu ouă", toate destinate unei mese, unui **ospăț**, indicat de cuvântul εὐφροσύνη. Același cuvânt din inscripția de la Axiopolis ar indica o **pomană**, un **ospăț** închinat celor trei martiri, cinstiți ca mucenici, ca "martori" ai lui Hristos¹⁵.

O părere asemănătoare despre inscripția de la Axiopolis exprimase prof. Noël Duval de la Universitatea din Sorbona la al X-lea Congres internațional de arheologie creștină de la Tesalonic, în 1980: "Forma monumentului mă face să mă gândesc de asemenea la o **mensa** (o masă de ofrande?), conținând un act de pietate"¹⁶.

În lumina acestor observații, traducerea cea mai potrivită a inscripției martirilor

11 I. Barnea, *Les monuments paléochrétiens...*, op. cit., p. 102-102.

12 I. Ionescu, în *Glasul Bisericii*, 43, 1984, p. 568, nr. 4 și *ibidem*, 44, 1985, p. 679-684.

13 T.M. Popescu, *Martiriul sfântului Dasius*, în *Prinos I.P.S. Nicodin, patriarhul României*, București, 1946, p. 224-230.

14 Renate Pillinger, *Das Martyrium des heiligen Dasius*. Österreichische Akademie der Wissenschaften, Philosophisch-Historische Klasse, Sitzungsberichte, 517. Bd., Wien, 1988 (58. pp.); I. Barnea, *Sfinții martiri "Dasius" de la Durostorum și Axiopolis*, în *Biserica Ortodoxă Română*, 107, 1989, nr.5-6 p.144-149.

15 P.S. Năsturel, *Inscripția mucenicilor din Axiopolis*, în *Dorul*, VII 1997, iulie, nr. 93, Norrés, Danemarca, p. 26-27.

16 Actes du X-e Congrès internat. d'archéol. chrét., Tesalonic, 1980, p. 681. I. Barnea, op. cit., p.148.

de la Axiopolis ar fi: "Aduc pomană (fac pomenire) pentru (martirii) Chiril, Chindeas și Taseios (Dasius)".

L'INSCRIPTION DES MARTYRS D'AXIOPOLIS: NOUVELLES OBSERVATIONS

Résumé

On revient sur l'inscription des martyrs **d'Axiopolis**, avec deux nouvelles observations principales:

1. **Taseios (Dasius)** ne doit pas être confondu avec son homonyme de **Durostroum**;

2. Le dernier mot du texte de l'inscription (εὐφρασιν) n'indique pas un nom de personne (Euphrasi(o)s), mais il s'agit de l'aumône offert par la personne qui faisait la dédicace, en l'honneur des trois martyrs mentionnés dans le texte: **Kyrillos**, **Kyndaia**s et **Taseios (Dasius)**.